

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Городенська, К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови / К. Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. пр. / [відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 3–7.
2. Дьолог, О. С. Процес адаптації новітніх англійських запозичень у сучасному українському мовленні / О. С. Дьолог // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации», 2011. – Том 24 (63). – Часть 2. – С. 118–121.
3. Клименко, Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] [Електронний ресурс] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Режим доступу : http://lib.movahistory.org.ua/Dynamichni_procesy.pdf2.
4. Ткаченко, О. Б. Іншомовні слова / О. Б. Ткаченко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 161.
5. Чернікова, Л. Ф. Англіцизми в сучасній українській мові / Л. Ф. Чернікова, Т. І. Смілик // Вопросы духовной культуры. Филологические науки. – М. : Наука, 2009. – № 152. – С. 129–133.

Стаття надійшла 15.03.2017 року

УДК 811.161.2(07)

Ірина Кучеренко

(Умань, Україна)

e-mail: kucherenkoia@ukr.net

**УРОКИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЙ У
ЛІНГВОДИДАКТИЦІ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті з'ясовано сутність сучасного уроку української мови в аспекті компетентнісного мовного навчання. Представлено аналіз типології і структури уроків розвитку зв'язного мовлення у лінгводидактиці ХХ століття. Визначено роль уроків розвитку зв'язного мовлення у процесі формування комунікативної компетентності учнів, проаналізовано загальноновизнані типології уроків розвитку зв'язного мовлення у класифікації О. Біляєва, М. Стельмаховича, Г. Шелехової, М. Пентиліюк, окреслено шляхи їх реалізації у практиці навчання української мови.

Ключові слова: сучасний урок української мови, уроки розвитку зв'язного мовлення; типи уроків розвитку зв'язного мовлення; типи уроків розвитку зв'язного мовлення у класифікації О. Біляєва, М. Стельмаховича, Г. Шелехової, М. Пентиліюк.

Кучеренко І. Уроки розвитку связной речи: ретроспективний аналіз типологій в лінгводидактиці ХХ століття.

В статті в'яснена сутність сучасного уроку українського мови в аспекті компетентного мовного навчання. Представлено аналіз типології та структури уроків розвитку связной речи в лінгводидактиці ХХ століття. Визначено роль уроків розвитку связной речи в процесі формування комунікативної компетентності учнів, проаналізовані загальноприйняті типології уроків розвитку связной речи в класифікації О. Беляєва, М. Стельмаховича, Г. Шелехової, М. Пентиліук, наведено шляхи їх реалізації в практиці навчання українському мові.

Ключові слова: сучасний урок українського мови, уроки розвитку связной речи, типи уроків розвитку связной речи, типи уроків розвитку связной речи в класифікації О. Беляєва, М. Стельмаховича, Г. Шелехової, М. Пентиліук.

Kucherenko I. Coherent speech lessons: retrospective analysis of typologys in 20th century linguodidactics.

The essence of modern Ukrainian language lessons in the aspect of language competency training is elucidated in the article. The analysis of the typology and structure of the coherent speech lessons of 20th century linguodidactics are presented. The role of coherent speech lessons in the formation of the communicative competence of students is identified, generally recognized typologies of coherent speech classes are analyzed in classification by O. Bilyayev, M. Stelmahovych, H. Shelehova, M. Pentylyuk, the ways of their realization in practice of teaching Ukrainian language are outlined.

Keywords: modern Ukrainian language lessons, coherent speech lessons, types of classes of connected speech; types of coherent speech lessons in classification by O. Bilyayev, M. Stelmahovych, H. Shelehova, M. Pentylyuk.

Компетентна спрямованість сучасної шкільної освіти спрямовує вчителів змінити стратегію й тактику в підготовці та проведенні уроку української мови з чітко визначеною дидактичною метою – розвинути комунікативну компетентність учня, його здатність доцільно й ефективно спілкуватися в різних сферах соціального життя.

М. Пентиліук і Т. Окуневич визначають сучасним урок, який «за своїми цілями (освітньою розвивальною, виховною), змістом, структурою, методами проведення відповідає найновішим вимогам теорії та практики навчання в школі і є високоефективним» [9, с. 13]. Учені-лінгводидакти тлумачать урок як одиницю навчання, засіб установлення суб'єктно-суб'єктних взаємин учителя й учнів, середовище для апробування новітніх процесів, що осмислюють методисти й упроваджують у практику вчителі-словесники. У площині компетентного навчання сучасний урок української мови розуміємо як навчальну лабораторію зростання учня, у межах якої здійснюється міжособистісний навчально-пізнавальний дискурс між суб'єктами процесу навчання (вчителем й учнем), котрі є партнерами співпраці; як демократичне пізнавально-виховне заняття, що має гуманітарний потенціал, відбиває гуманізацію навчання й спрямоване на розвиток ключових предметних

компетентностей учня [3, с. 3]. Додамо, що сучасний урок має відповідати державним та суспільним вимогам, оновленій парадигмі системи неперервної особистісно орієнтованої і комунікативно спрямованої освіти, покликаний розвивати мовну особистість кожного учня, його комунікативну компетентність, зокрема знання, вміння, навички і досвід мовленнєвої діяльності на основі опанованої мовної теорії та практики. Такий урок передбачає полілогічну взаємодію вчителя й учнів, що перебувають у суб'єкт-суб'єктних стосунках; дієвий, результативний для школяра, оскільки у співпраці з учителем-словесником він отримує необхідні знання, розвиває відповідні вміння, вдосконалює навички, набуває досвіду життєвої мовленнєвої діяльності. Відповідно до вимог нормативних державних документів головною спрямованістю сучасного уроку української мови є робота з розвитку мовленнєвої діяльності учнів, формування їхньої комунікативної компетентності. Нині перед учителем-словесником першочергово стоїть завдання не тільки дати учням відповідні знання з української мови, а й сформувати мовну особистість, здатну активно і комунікативно виправдано користуватися всіма засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування.

Питання технології сучасного уроку української мови, обґрунтування та конкретизації його класифікації, методичного забезпечення були об'єктом наукового вивчення й нині залишаються в центрі уваги не тільки педагогів, психологів, лінгводидактів, а й учителів. Однак нові етапи в розвитку системи мовної освіти, зумовлені потребами суспільства та змінами в розвитку освітньої парадигми, вносять у концепцію уроку свої вимоги й корективи, що найбільше відповідають сучасним цілям і завданням навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, потребують модернізації й розроблення нових конструктивних ідей, положень та рекомендацій щодо змісту, класифікації, структури й технології уроку української мови.

Сучасна вітчизняна лінгводидактика прагне вдосконалити теорію та практику навчання української мови, визначити і розробити шляхи ефективного розвитку комунікативної компетентності учнів на уроках мови. Проблему розвитку усного й писемного мовлення учнів, визначення змісту і структури уроків розвитку зв'язного мовлення розглядали в наукових розвідках О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилюк, М. Стельмахович, Г. Шелехова та ін.

Переконані, що на сучасному етапі розвитку теорії та практики навчання української мови в школі необхідно переосмислити роль і сутність уроків розвитку зв'язного мовлення, уточнити їх назву з урахуванням стратегічного напрямку й мети мовної освіти, замінивши на «уроки розвитку комунікативних умінь», і відповідно до цього

конкретизувати їх завдання і зміст, розробити структуру та технологію проведення. Уроки розвитку комунікативних умінь (РКУ) відображають цілеспрямований системний процес формування мовної особистості учня з високим рівнем комунікативної самореалізації в суспільній та професійній діяльності.

Провідна роль у розробленні теорії і практики розвитку мовлення, окреслення основних підходів до розв'язання проблем, пов'язаних із мовленнєвим розвитком школярів і формуванням їхніх мовленнєвих й комунікативних знань та умінь, належить відомим ученим – О. Біляєву, Н. Голуб, О. Горошкіній, Т. Донченко, С. Караманові, Т. Ладиженській, В. Мельничайкові, М. Пентилюк, К. Плиско, Т. Симоненко, М. Стельмаховичу, О. Текучову, І. Хом'яку, Г. Шелеховій та ін. Концептуальні ідеї лінгводидактів та практика творчих учителів детермінують зміну структури й змісту сучасного уроку розвитку комунікативних умінь, що відповідає суті Державного стандарту базової і повної середньої освіти. Тому виникає потреба розглянути становлення теорії уроків РКУ в лінгводидактиці та визначити сучасні теоретико-методичні тенденції вдосконалення навчання української мови.

У процесі розроблення продуктивних технологій уроків рідної (української) мови необхідно схарактеризувати динаміку розвитку, типологію та структуру уроків розвитку зв'язного мовлення, що, по суті, є першоосновою новочасних уроків розвитку комунікативних умінь, прослідкувати тенденцію змін у практиці навчання української мови в основній школі і визначити місце, роль, зовнішню організацію та особливості побудови сучасних уроків РКУ. Питання класифікації уроків, на яких здійснюється розвиток мовленнєвої і комунікативної компетентності, визначення їх змісту, структури, технології проведення з урахуванням змін у змісті сучасної мовної освіти в Україні потребує перегляду й конкретизації.

Уроки розвитку зв'язного мовлення посідають особливе місце в системі уроків мови, оскільки вони найбільше спрямовані на практичне застосування мовної теорії в мовленнєвій діяльності учнів. У лінгводидактиці вчені дають різні трактування уроків розвитку зв'язного мовлення, серед яких особливої уваги заслуговує визначення О. Біляєва – це «уроки, які проводяться з метою формування і розвитку в учнів комунікативних (мовленнєвих) умінь і навичок» [1, с. 28]; і М. Пентилюк – це «уроки формування мовленнєво-комунікативної компетенції, теоретичною основою яких є мовленнєвознавчі поняття, практичною – види мовленнєвої діяльності, спрямовані на формування комунікативної компетенції» [8, с. 49]. Такі уроки покликані навчити учнів вдало здійснювати мовленнєву діяльність у процесі комунікації, сприймати і

будувати тексти різних стилів, типів і жанрів літературного мовлення. Означені уроки мають чимало переваг у системі мовної освіти, а саме:

Ø сприяють розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь, необхідних для продуктивної і репродуктивної мовленнєвої діяльності;

Ø дають можливість більш повно показати взаємозв'язок мовних одиниць і процесу їх реалізації;

Ø удосконалюють процес осмисленого розвитку діалогічного / монологічного, усного / писемного спілкування;

Ø активізують розвиток комунікативної компетентності учнів.

Поділ уроків розвитку зв'язного мовлення на типи, виокремлення серед них певних видів можна здійснити, використовуючи різні критерії. У лінгводидактиці простежується неоднозначний підхід учених (О. Біляєва, М. Пентиліук, Т. Симоненко, М. Стельмаховича, Г. Шелехової та ін.) до класифікації означених уроків. Причини цих розбіжностей зумовлені складністю таких уроків і відсутністю єдиної підстави для групування їх за типами. Найбільш правомірною, на нашу думку, є головна ознака уроку – його дидактична мета, що визначає, до чого повинен прагнути словесник.

Широкий спектр мовленнєвих та комунікативних завдань, відсутність єдиного критерію для визначення класифікаційних ознак уроків розвитку зв'язного мовлення зумовили появу різних їх типологій. Розглянемо найбільш загальноприйняті класифікації уроків розвитку зв'язного мовлення відомих учених, схарактеризуємо основні їх типи та структурні елементи.

Спроби виділити типологію уроків розвитку зв'язного мовлення прослідковуються в методиках і методичних посібниках середини ХХ ст. Зокрема, О. Петровська виділяє урок навчального письмового переказу й аналізу письмового переказу [10, с. 37]. Г. Приступа бере за основу розробленої класифікації вид роботи, виконуваної учнями, і виділяє урок вільного диктанту, урок творчого диктанту, урок навчального твору за картиною [11]. М. Львов називає такі групи уроків розвитку мовлення: твір, переказ, інші вправи з самостійного створення тексту, зв'язного мовлення [4, с. 220] і вважає, що вони можуть мати характер підготовки до твору (збір та систематизація матеріалу, складання плану, мовна підготовка тощо) або бути присвячені контрольному переказу чи твору. Л. Рожило, розглядаючи типологію уроків української мови, зазначає, що уроки розвитку зв'язного мовлення набувають поширення у шкільній практиці роботи вчителя-словесника. На жаль, дослідниця окремо не характеризує означені уроки, хоча і визначає їх типи: уроки творчих робіт малих жанрів (усний переказ, написання автобіографії, розгорнутого протоколу, нарису, вільного або творчого диктанту), уроки великих за

обсягом переказів і творів (навчальних і контрольних), уроки аналізу творчих робіт [5, с. 78].

Значний унесок у розвиток не тільки теорії, але й практики уроку зробив відомий вітчизняний лінгводидакт О. Біляєв, який уперше окремо виділив уроки розвитку зв'язного мовлення й запропонував їх класифікацію відповідно до виду творчої роботи та мети її проведення. Учений розрізняє такі різновиди уроків розвитку зв'язного мовлення: уроки виконання «малих жанрів» творчих робіт (усний переказ, складання автобіографії, розгорнутого протоколу, розповідь про почуте або побачене, опис предмета, написання нарису, вільного або творчого диктанту); уроки проведення великих за обсягом переказів і творів (навчальних і контрольних); уроки підготовки до контрольного переказу; урок підготовки до контрольного твору [1; 2]. О. Біляєв наполягав на використанні спарених уроків для формування творчих умінь будувати власні висловлювання і визначив їх структуру:

урок навчального переказу: вступна бесіда, читання тексту, бесіда за змістом прочитаного, складання плану, мовний аналіз тексту, повторне читання тексту, підготовка чорнового варіанта переказу, редагування роботи і переписування її начисто, перевірка й аналіз робіт, доопрацювання переказів;

урок контрольного переказу: вступне слово вчителя, читання переказу, пояснення нових слів і запис їх на дошці, самостійне складання учнями переказу і повторне читання тексту, написання переказу;

урок аналізу контрольного переказу: вступне слово вчителя, загальна оцінка якості виконання переказу, розгляд кращих робіт, аналіз допущених у переказах недоліків і помилок, проведення вправ на подолання помилок, визначення домашнього завдання;

урок навчального твору: вступна бесіда (визначення мети уроку, ознайомлення з особливостями жанру), ознайомлення із зразком (уривок з твору письменника або кращий твір учня), робота над усвідомленням теми та основної думки, колективне складання плану, складання усного твору, написання твору на чернетці, удосконалення написаного (редагування твору), перевірка й аналіз творів, доопрацювання робіт і переписування їх начисто;

урок підготовки до контрольного твору: вступна бесіда, повторення видових особливостей твору, читання й аналіз зразка, лексико-стилістична робота, визначення домашнього завдання;

урок контрольного твору: вступне слово вчителя, загальна характеристика виконання твору, розгляд кращих робіт або фрагментів з них, колективний аналіз допущених недоліків і помилок, проведення вправ на подолання помилок, індивідуальна робота учнів над виправленням творів, визначення домашнього завдання [1, с. 32–33].

Визначені О. Біляєвим типи уроків розвитку зв'язного мовлення визнані традиційними, найбільш досконалими і посідають чільне місце в сучасній практиці навчання української мови, але не охоплюють усіх видів сучасної навчальної мовленнєвої діяльності відповідно до вимог чинної програми для основної школи, тому, на нашу думку, зазначена класифікація потребує подальшої розробки і доповнення з боку вчених-методистів.

М. Стельмахович серед уроків зв'язного мовлення визначає такі типи: урок навчального переказу (твору), урок контрольного переказу (твору), урок аналізу переказу (твору), урок підготовки до контрольного твору. Спиняючись на докладній характеристиці структурних елементів кожного типу, вчений дає практичні поради у їх проведенні і наголошує, що у шкільній практиці можлива зміна та різноманітне поєднання структурних частин уроку залежно від навчально-виховної мети та цілі. Доцільність структури уроку розвитку зв'язного усного мовлення, на думку методиста, визначається його змістом, метою, рівнем мовної підготовки учнів [12, с. 133]. Учений розподілив структурні елементи кожного різновиду так:

урок навчального усного переказу: вступна бесіда, виразне читання тексту, бесіда за змістом прочитаного, мовноінтонаційний аналіз тексту, складання плану, повторне читання, мовчазне попереднє обдумування викладу матеріалу, навчальний переказ змісту «своїми словами, аналіз усних переказів, визначення індивідуальних завдань учням;

урок навчального усного творчо-самостійного висловлювання: вступна бесіда, ознайомлення із зразком усного творчо-самостійного висловлювання, робота над усвідомленням теми та основної думки, колективне складання плану, складання начерків, робота над інтонаційно-експресивними та іншими засобами виразності усного мовлення, складання усного висловлювання, слухання та колективний аналіз висловлювань, усунення допущених помилок;

урок контрольного усного переказу: вступна бесіда, виразне читання тексту, самостійне складання плану (з письмової фіксацією), контрольний переказ змісту «своїми словами», коментування почутого переказу з виставленням відповідної оцінки, визначення завдань для подальшого самовиховання культури усного спілкування;

урок підготовки до контрольного усного творчо-самостійного висловлювання: вступна бесіда, повторення жанрових особливостей усного висловлювання, слухання зразків висловлювань, нагромадження робочих матеріалів на основі цілеспрямованих спостережень, лексико-фразеологічні та граматико-стилістичні вправи, нотатки, інтонаційні вправи на основі окремих типових фрагментарних висловлювань, підсумки роботи, визначення домашнього завдання;

урок контрольного усного творчо-самостійного висловлювання: вступне слово вчителя з переростанням у бесіду, яка дає змогу виявити, чи правильно розуміють діти тему і жанр майбутнього усного твору, обдумування учнями ходу висвітлення теми з фіксацією окремих штрихів плану, письмове складання плану, добір матеріалу та стислі робочі записи його для з'ясування кожного пункту плану, уявне виголошування твору (про себе) з попутнім редагуванням його, усне висловлювання перед класом, аналіз учителем почутого контрольного висловлювання, виставлення вмотивованої оцінки, висновки учителя про виконану роботу, визначення домашніх завдань;

урок аналізу контрольних переказів чи усних творчо-самостійних висловлювань: вступне слово вчителя, загальна характеристика виконання контрольного усного завдання, розгляд кращих усних переказів чи творчих висловлювань, виступи окремих учнів з усними переказами чи творчими висловлюваннями, усні вправи на подолання недоліків і помилок, визначення домашнього завдання [12, с. 129–133].

Представлені уроки розвитку усного зв'язного мовлення можна трансформувати в проекцію роботи з письмовим переказом і твором, однак особливу специфіку мають уроки аудіювання, читання, роботи з жанрами офіційно-ділового стилю, що не входять до аналізованих типів. Ураховуючи комунікативну спрямованість сучасної системи мовної освіти в основній школі, вважаємо за необхідне додати, що тип уроку має відповідати процесу формування вмінь сприймати (аудіювати та читати) і створювати (говорити та писати) усні висловлювання монологічної й діалогічної форми.

Г. Шелехова вважає уроки розвитку зв'язного мовлення одними з найскладніших уроків, оскільки вони містять чималу кількість різнотипних завдань, спрямованих на інтелектуальний і мовленнєвий розвиток учнів, збагачення їхнього емоційного та духовного світу. В основу класифікації цих уроків учена бере провідну мету і визначає основні типи: формування нових понять, формування комунікативних умінь, удосконалення усних й письмових висловлювань, контролю. Така характеристика певною мірою відображає комунікативну спрямованість сучасної мовної освіти, хоча може бути вдосконалена і деталізована, оскільки уроки розвитку зв'язного мовлення охоплюють різноманітні види мовленнєвої діяльності учнів. Методист окремо не виділяє структурні етапи в певному різновиді уроків і визначає, що до основного змісту уроків розвитку зв'язного мовлення повинні входити: ознайомлення з мовознавчими поняттями, особливостями побудови висловлювань різних жанрів; практична робота над певним жанром або переказом чи твором, що забезпечує підготовку учнів до володіння жанром мовлення; пізнавальний зміст дидактичних матеріалів, що

використовуються для складання і написання творчих робіт, розгортання виховних можливостей матеріалу; методичні прийоми і засоби організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Г. Шелехова переконана, що «для методично правильної організації навчання зв'язного мовлення важливе значення має не тільки зміст спеціальних уроків, а і їх чітке планування, дотримання послідовності, повторюваності, наступності та перспективності під час розробки системи творчих робіт, визначення можливих зв'язків між уроками розвитку зв'язного мовлення і матеріалом з мови, що паралельно визначається, часом і місцем для формування в учнів комунікативних умінь у процесі вивчення основ науки про мову, врахування тих знань, умінь і навичок, які одержали учні в початкових класах, та ін.» [14, с. 20–21]. Цілком погоджуємося з думкою лінгводидакта про те, що робота з розвитку мовлення носить системний характер і передбачає спочатку складання переказу відповідного тексту з попереднім аналізом, а потім створення висловлювання; робота над розповіддю, описом і роздумом, а згодом поєднання різних типів мовлення.

Більш об'єктивно відповідно до вимог сучасної системи шкільної мовної освіти виявляються наукові позиції М. Пентилюк до класифікації уроків розвитку зв'язного мовлення, що пов'язана з мовленнєвою діяльністю учнів і включає такі типи: аудіювання; сприймання усної інформації; читання; сприймання писемної інформації; опрацювання ділових паперів, газетних публікацій; робота над усним діловим і публічним мовленням [9, с. 5]. На думку вченої, «уроки аудіювання й читання можна об'єднати в одну групу – уроки сприймання усної і писемної інформації. Щодо уроків складання діалогів, то він тяжіє до уроків творчих робіт (творів), однак має свою специфіку за формами й технологією проведення, бо процес будувати діалоги (полілоги) спирається на роботу в парах та групах і потребує особливої організації. Окрему групу становлять уроки опрацювання ділових паперів, а також роботи над діловим мовленням загалом і ознайомлення з газетними жанрами» [9, с. 5]. Структура означених уроків залежить від змісту та функційного призначення і відзначається різноманітністю, варіативністю й гнучкістю. Уроки аудіювання і читання, зазначає дослідниця, можуть мати таку структуру: вступне слово вчителя, актуалізація опорних знань, ознайомлення з технологією аудіювання (читання), аудіювання (читання) тексту, робота з тестами, підсумки уроку, домашнє завдання [9, с. 90]. Нам імпонує така класифікація, і ми вважаємо цю систематизацію уроків розвитку зв'язного мовлення більш досконалою в умовах сучасної школи, у ній окремо виділено уроки розвитку усного і писемного мовлення, що мають свої особливості. Ураховуючи позитивні сторони поданої

класифікації, можна ще виокремити уроки створення монологічних і діалогічних висловлювань різних стилів мовлення.

На думку сучасних учених (Н. Остапенко, Т. Симоненко, Т. Руденко), які конкретизують класифікацію О. Біляєва, мета уроків розвитку зв'язного мовлення – «навчити учнів зв'язно викладати теоретичний матеріал підручника, сприймати й переказувати почуті тексти, писати перекази й твори різних видів, складати план усної відповіді, письмовий звіт про виконану роботу, замітки інформаційного характеру з висновками й пропозиціями тощо [6, с. 73]. Учені не узагальнюють навчальну мету цієї групи уроків, а перераховують конкретні навчальні цілі, яких потрібно досягти впродовж навчального заняття. Методисти розкривають особливості уроків переказу і досить глибоко характеризують урок написання твору, докладно визначають структурні етапи кожного типу відповідно до виду творчої роботи. Поза увагою вчених залишилися такі види мовленнєвої діяльності, як аудіювання, читання і говоріння. Критично осмисливши аналізовану класифікацію, помічаємо, що деякі типи уроків, на наш погляд, покликані реалізовувати подібні дидактичні цілі та мають схожу структуру, тому їх варто об'єднати. Вважаємо, що цю типологію уроків розвитку зв'язного мовлення необхідно вдосконалити.

Кожна із проаналізованих класифікацій уроків розвитку зв'язного мовлення, запропонована лінгводидактами у ХХ ст. (таблиця 1), має право на життя, але переосмислено, модернізовано відповідно до умов сучасної школи становить важливе підґрунтя у визначенні типів уроків розвитку комунікативних умінь та їх структурних компонентів.

Таблиця 1

Класифікація уроків розвитку зв'язного мовлення у лінгводидактиці ХХ століття

Урок розвитку зв'язного мовлення			
О. Біляєв	М. Стельмахович	Г. Шелехова	М. Пентилюк
Навчального переказу; контрольного переказу; аналізу контрольного переказу; навчального твору; підготовки до контрольного твору; контрольного твору; аналізу контрольного твору.	Навчального переказу; навчального творчо-самостійного висловлювання; контрольного переказу; підготовки до контрольного творчо-самостійного висловлювання; контрольного творчо-самостійного висловлювання; аналізу контрольного переказу чи творчо-самостійного висловлювання.	Формування нових понять; формування комунікативних умінь; уроки контролю; удосконалення усних і писемних висловлювань.	Аудіювання; сприймання усної інформації; читання; сприймання писемної інформації; опрацювання ділових паперів, газетних публікацій; роботи над усним діловим і публічним мовленням.

Отже, прагнучи створити класифікацію уроків розвитку зв'язного мовлення, вчені враховували суттєві, але різні ознаки і принципи їх поділу. Уроки розвитку зв'язного мовлення стали підґрунтям і першоосною новітніх уроків розвитку комунікативних умінь.

Аналіз вище розглянутих класифікацій засвідчив, що на початку ХХІ ст. в лінгводидактиці спостерігається тенденція динаміки розширення типів уроків розвитку зв'язного мовлення, а точніше уроків розвитку комунікативних умінь. Класифікація і структура уроків розвитку зв'язного мовлення, розроблені О. Біляєвим, М. Пентилюк, М. Стельмаховичем, Г. Шелеховою, є основою для систематизації й удосконалення базових моделей уроків розвитку комунікативних умінь в основній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біляєв, О. М. Лінгводидактика української мови : навч.-метод. посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Біляєв, О. М. Сучасний урок української мови : навч.-метод. посібник / О. М. Біляєв. – К. : Рад. школа, 1981. – 176 с.
3. Кучеренко, І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / І. А. Кучеренко. – Херсон, 2015. – 44 с.
4. Львов, М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка : учебн. пособ. / М. Р. Львов. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.
5. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К. : Вища школа, 1989. – 309 с.
6. Остапенко, Н. Технологія сучасного уроку української мови : навч. посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с.
7. Пентилюк, М. Сучасні підходи до типології уроків / М. Пентилюк // Дивослово. – 2008. – № 6. – С. 2–5.
8. Пентилюк, М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. / М. І. Пентилюк, Т. Г. Онукевич. – К. : «Ленвіт», 2006. – 134 с.
9. Пентилюк, М. І. Сучасний урок української мови / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
10. Петровська, О. А. Основні типи уроків з української мови в 5–7 класах / О. А. Петровська. – К. : Рад. школа, 1959. – 71 с.
11. Приступа, Г. Н. Методика преподавания русского языка / Г. Н. Приступа. – Рязань, 1971. – 330 с.
12. Стельмахович, М. Г. Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4–8 класах / М. Г. Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1976. – 188 с.
13. Хом'як, І. Проблема типології уроків мови / І. М. Хом'як // Теоретична і дидактична філологія. – 2012. – Вип. 12. – С. 122–129.
14. Шелехова, Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня

канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Г. Т. Шелехова. –К., 1996. – 45 с.

Стаття надійшла 16.03.2017 року

УДК 811.161.2(072)

Лідія Мамчур
(Умань, Україна)
e-mail: mamchur_l@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ І СПРИЙМАННЯ МОВЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті охарактеризовано психолінгвістичні особливості творення мовлення як індивідуального комунікативного акту і сприймання мовлення в індивідуальному комунікативному акті, які є психологічними чинниками формування комунікативної компетентності учнів. Проаналізовано моделі мовленнєвої діяльності, що стосуються поетапного процесу породження мовлення, етапи мовленнєвої діяльності. Розглянуто аналітичну модель спілкування, до складу якої входять три взаємопов'язані сторони: комунікативна, інтерактивна і перцептивна. Визначено основні фази мовленнєвої діяльності (орієнтація, планування, реалізація, контроль), їх особливості реалізації та роль для створення висловлювання у процесі спілкування. Обґрунтовано, що мовна система виявляється в індивідуальних мовленнєвих системах (комунікативних актах). Взаємозв'язок комунікативного акту особистості й мовної системи представлено у вигляді взаємопов'язаних компонентів (мовна система, мовний матеріал, мовленнєва діяльність (індивідуальних комунікативний акт)). Доведено, що процес сприйняття мовлення комунікантом проходить у дві фази – власне сприйняття і розуміння почутого або прочитаного. З'ясовано, що у процесі комунікації виникають різноманітні бар'єри (логічний, лінгвістичний, стилістичний, фонетичний), визначено їх особливості. Розглянуто модель комунікації, її основні складники.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, породження і сприйняття мовлення, етапи породження мовленнєвої діяльності, фази сприйняття мовлення, модель спілкування, бар'єри спілкування.

Мамчур Л. Особенности создания и восприятия речи как психолингвистические факторы формирования коммуникативной компетентности личности.

В статье охарактеризовано психолингвистических особенности создания речи как индивидуального коммуникативного акта и восприятия речи в индивидуальном коммуникативном акте, которые являются психологическими факторами формирования коммуникативной компетентности учащихся. Проанализированы модели речевой деятельности, касающиеся поэтапного процесса порождения речи, этапы речевой деятельности. Рассмотрена аналитическая модель общения, в состав которой входят три взаимосвязанные стороны: коммуникативная,